

имеется возможность познакомиться с самим материалом. И честь и хвала Л. Спиноцци Монаи, что она взялась за такой материал, который касается такой далекой, но по-прежнему интересной для нас «Итальянской Славии».

Александр Д. Дуличенко

Вјара Малцијева, Зузана Тополињска, Маја Ђукановић, Предраг Пипер, **Јужнословенски језици: граматичке структуре и функције**, ред. П. Пипер, Београд: Београдска књига, 2009, 552 с.

1. Recenzowana książka pod redakcją P. Pipera zawiera opisy struktury gramatycznej czterech południowosłowiańskich języków literackich — bułgarskiego, macedońskiego, słoweńskiego i serbskiego. Współoprarna całość składa się z czterech autoryzowanych rozdziałów: rozdz. I: В. Малджијева, *Български език*; rozdz. II: З. Тополињска, *Македонски јазик*; rozdz. III: М. Ђукановић, П. Пипер, *Slovenski jezik* (autorstwa P. Pipera jest część poświęcona składni); rozdz. IV: П. Пипер, *Српски језик*. W uzupełnieniu zamieszczony jest tekst autorstwa P. Pipera, stanowiący charakterystykę podstawowych różnic gramatycznych między językiem serbskim i chorwackim (*О природи граматичких разлика између српског и хрватског језика*). Rozdziały uzupełniają wykazy skrótów, symboli i bibliografie cytowanej literatury. Każda z części pisana jest w języku, który stanowi przedmiot opisu.

Celem pracy, zgodnie z deklaracją zawartą w przedmowie do książki, było stworzenie kompendium, które miało zawierać przegląd gramatyk badanych współczesnych języków literackich opartych na analogicznych podstawach teoretycznych. Podkreślony jest w przedmowie fakt czerpania podstaw teoretycznych z prac Z. Topolińskiej, m.in. z opisu gramatyki języka macedońskiego tej autorki z 1994 r., opublikowanego w Krakowie jako skrypt dla studentów slawistyki (na podstawie opracowania powstałego w 1980–1981 r.). Tekst ten, z dodanym komentarzem odautorskim, stanowi rozdział książki, poświęcony językowi macedońskiemu. We wstępie do tego rozdziału autorka wskazuje na *Gramatykę współczesnego języka polskiego. I. Składnia*, (red. Z. Topolińska, Warszawa 1984) jako podstawę teoretyczną swojej pracy. Podkreśla też fakt, że mimo upływu wielu lat od opublikowania skryptu krakowskiego, wzbogacenia literatury językoznawczej dotyczącej języka macedońskiego oraz rozwoju teorii językoznawczych, decyduje się na ponowny druk w omawianym tu tomie bez większych zmian.

Zgodnie z zamysłem autorów pozycję należy przyjmować jako cztery opisy struktur gramatycznych, spojone ze sobą pod względem jednolitej podstawy

teoretycznej i klasyfikacyjnej. Jest nią model teoretyczny gramatyki opartej na semantycznej strukturze zdania, której trzonem jest predykat implikujący argumenty (jądro dyktalne propozycji), lokalizowany w sytuacji czasowo-przestrzennej (składnik temporalno-spacjalny dictum) i poszerzony o treści określające stosunek prawdziwościowy nadawcy komunikatu do orzekanej relacji (składnik modalny). Zarys podstawy teoretycznej opisów gramatycznych zawarty jest w każdym z czterech rozdziałów książki. Zakres problematyki ujętej dla każdego z języków jest podobny — w częściach *sensu stricto* gramatycznych każdego rozdziału wydzielony jest podrozdział poświęcony morfologii oraz składni. Przedstawione zostały również systemy fonologiczne każdego z języków, a opisy te wzbogacone są o podstawowe wiadomości z zakresu systemu graficznego i zasad pisowni. Zważywszy, że każdy z opisów systemów językowych zawarty jest na około 120 stronach, jasne jest, że uwzględnione treści musiały być ujęte w sposób bardzo syntetyczny — dotyczy to zarówno części opisowych, jak i prezentowanego materiału. Doceniając wagę celu, jaki postawili sobie autorzy omawianego kompendium, trzeba stwierdzić, że podjęte zadanie przedstawienia cech systemów gramatycznych czterech języków w sposób umożliwiający ich porównanie było bardzo trudne.

Pozycję warto więc scharakteryzować, biorąc pod uwagę czytelnika, który poszukuje w niej wiadomości na temat podobieństw i różnic między opisywanymi językami. Jeden z problemów ma charakter porządkowy i dotyczy ukształtowania poszczególnych części książki. Pewną niespodzianką jest to, że nie wszystkie rozdziały poświęcone poszczególnym językom powielają taki sam schemat. Rozdziały dotyczące języka bułgarskiego, słoweńskiego i serbskiego uporządkowane zostały według schematu: fonologia, gramatyka / morfologia, składnia. Z tego schematu wyłamuje się część poświęcona językowi macedońskiemu, która uporządkowana jest następująco: przegląd form leksemów odmiennych, podstawy składni syntagmy imiennej, krótki przegląd składni zdania, fonologia. Ważniejsze jest jednak to, że zauważa się różnice w zawartości poszczególnych podrozdziałów, a także — mimo wspólnych podstawowych ustaleń — różnice rozstrzygnięć teoretycznych, czego źródłem jest niewątpliwie suma doświadczeń badawczych, którą wnosi każdy z autorów. Trudno jest autorce tego tekstu przyjmować postawę krytyczną wobec przyjmowanych postaw i rozstrzygnięć oraz wyrażać swoje preferencje. Ważniejsza (zwłaszcza dla czytelnika tej książki) wydaje się analiza, w jakim stopniu poszczególne części opisów systemów gramatycznych są porównywalne i spójne. Poniżej scharakteryzuję pokrótce poszczególne partie książki, biorąc pod uwagę głównie to kryterium.

2. Opisy systemów fonologicznych stanowią pewien dodatek do części, które są dla omawianej pozycji podstawowe, a dotyczą morfologii i składni. Poziom fonologiczny jest więc opisywany bardzo skrótowo i ograniczony jest do podsta-

wowych wiadomości. W każdej z części poświęconych fonologii podane zostały inwentarze fonemów (wśród których wyróżnia się wokale, sonanty i obstruenty), warianty pozycyjne, podstawowe zjawiska dotyczące dystrybucji fonemów. Znajdujemy też skrótowo podane wiadomości o akcencie i intonacji oraz uwagi o systemach graficznych i pisowni. Mimo przyjętego jednolitego zakresu uwzględnianych zagadnień, opisy odnoszące się do każdego z języków różnią się. Dotyczy to ich strony zewnętrznej, to znaczy sposobu prezentacji treści (grafy / tabele / tekst), istotniejsze jest jednak to, że stosowane przez poszczególnych autorów cechy klasyfikacyjne nie są jednolite — na przykład inne są kryteria służące scharakteryzowaniu fonemów samogłoskowych i obstruentów bułgarskich i macedońskich, kryteria stosowane dla języka serbskiego są podobne do tych, które uwzględniono w opisie języka bułgarskiego. Niezwykle lakoniczny jest opis poziomu fonologicznego języka słoweńskiego, nie zostały w nim ustalone w sposób wyczerpujący dystynktywne cechy fonemów i ukazana w sposób przejrzysty struktura tego poziomu. Mało zorientowany czytelnik nie jest w stanie ocenić jego cech szczególnych, które wyodrębniają ten język spośród pozostałych języków południowosłowiańskich, a dotyczy to zarówno wokali, jak i konsonantów. W opisie autorka nie stosuje znaków ustalonych dla fonemów — wyjątek stanowią uwagi dotyczące wielofunkcyjności grafemów *l*, *v*, *r*, *lj*, *nj* i zapisy ich realizacji w pewnych kontekstach (dotyczy to realizacji niepalatalnej). W zapisie ortograficznym podane są również pary ilustrujące alternację niepalatalnych do palatalnych, typu *l*: *lj* (*beliti*: *belen*), *p*: *plj* (*topiti*: *topljen*), itp. (s. 259) — w części poświęconej fonologii języka serbskiego takie opozycje są omówione bardziej szczegółowo jako morfonologiczne.

Opis poziomu fonologicznego języka macedońskiego uzupełnia część stanowiąca bardzo syntetycznie podaną analizę rozwoju wokali i konsonantów, odniesionego do okresu prasłowiańskiego — w pozostałych rozdziałach takich opracowań brak.

W częściach odnoszących się do poziomu fonologicznego języka słoweńskiego i serbskiego zawarte są bardzo zwarte partie poświęcone skomplikowanej i istotnej dla tych języków problematyce akcentu dynamicznego i tonicznego.

Konkludując: książka zawiera cztery odrębne opisy poziomu fonologicznego, które są bardzo zindywidualizowane; zakresowo, częściowo także metodologicznie różnią się między sobą. Szkoda, że nie wypracowano jednolitego modelu prezentacji inwentarzy fonemów dla każdego języka, co ułatwiłoby czytelnikowi ich porównanie. Omawiane tu partie tekstu są trudne do porównania i wyciągnięcia wniosków na temat podobieństw i różnic między systemami, a jak wiadomo, są one dość istotne (na przykład dotyczy to cech różniących języki południowosłowiańskie, takich jak zakres miękkości fonemów spółgłoskowych lub skład i struktura systemów fonemów wokalicznych).

3. Zastosowany model teoretyczny opisów gramatycznych scharakteryzowany został w postaci wstępów w częściach odnoszących się do języka bułgarskiego i macedońskiego. Autorki tych części tomu w sposób zwięzły i przejrzysty przedstawiają budowę struktury semantycznej zdania, uściślając stosowaną w tekście terminologię, zarysowują istotę poszczególnych kategorii semantycznych oraz wyodrębniają klasy leksemów — części mowy (odmienne i nieodmienne). W części poświęconej językowi serbskiemu wprowadzenie teoretyczne poprzedza opis form (morfologię) oraz składnię. Wstępy te, jakkolwiek osadzone we współczesnych teoriach i wyróżniające poziom semantyczny i formalny struktury zdaniowej, nie są treściowo tożsame z rozdziałami poświęconymi językowi bułgarskiemu i macedońskiemu. Tak na przykład kryteria pozwalające dokonać klasyfikacji dychotomicznej zbioru części mowy są inne w opisie języka bułgarskiego niż te, które zastosowane zostały dla języka serbskiego (pomijając sposób prezentacji — w części bułgarskiej za pomocą dendrytu, w części serbskiej poprzez klasy sformułowane tekstowo).

Opisy morfologii języka bułgarskiego, macedońskiego i serbskiego zawierają przeglądy kategorii i form przysługujących czasownikom, rzeczownikom, przymiotnikom, liczebnikom i przysłówkom, ograniczając się do leksemów odmiennych. W części słoweńskiej uwzględniono także nieodmienne części mowy, poświęcając im krótką charakterystykę.

Model zastosowany dla opisu form bułgarskich, macedońskich i serbskich jest dość jednolity. Odróżniane są elementy budowy form, obejmujące w odniesieniu do czasownika PODSTAWĘ SŁOWOTWÓRCZĄ + SUFIKS TEMATYCZNY + FORMANT + KOŃCÓWKĘ, por. np. zapis bułg. 1. sg. praes. *ход-ѳ-я*; 2. sg. praes. *ход-и-и*, itp.; w przypadku rzeczownika: (PREFIKS) + RDZEŃ + (SUFIKS / SZEREG SUFIKSÓW).

3.1. Prezentacja form podporządkowana jest w przypadku czasownika rodzajowi sufiksu tematycznego (temat praesentis — temat aorystu / infinitiwu). Z tego też powodu w omawianym szeregu form syntetycznych (niezłożonych) zastosowana jest np. w opisie materiału bułgarskiego (analogicznie macedońskiego) następująca kolejność: formy praesentis; formy imperatiwu; formy imperfectum; imiesłów *-а* odimperfektywny (tworzony od tematu praesentis); aoryst; imiesłów *-а* odaorystowy. Jednakże imiesłów przymiotnikowy współczesny (temat praesentis) oraz imiesłów przymiotnikowy bierny (temat aorystu), a także imiesłów przysłówkowy omówione są w osobnym podrozdziale. Dość zaskakujące jest to, że w przeglądzie morfologii języka macedońskiego nie zostały uwzględnione analityczne formy werbalne, w odróżnieniu od części bułgarskiej, w której takie formy przedstawione są w funkcji temporalnej i funkcji trybów. Kryteria ich uszeregowania jednak nie są jasne (np. przemieszane są formy, w których skład wchodzi imiesłów *-а* od tematu aorystu, jak np. w przypadku perfectum, oraz formy tworzone od tematu praesentis, jak w przypadku futurum). Osobno uka-

zane są całe zbiory form temporalnych *conclisiwu* oraz *narratiwu* (*indirectiwu*) (s. 51–57). Morfologia czasownika serbskiego mieści się w ogólnych ramach teoretycznych przyjętych dla bułgarskiego i macedońskiego. Opis obejmuje zarówno formy syntetyczne, jak też analityczne, ale zawiera także przegląd paradygmatów klasyfikowanych według kryterium ilości wariantów tematycznych w nich występujących. Paradygmaty zawierające 16 form temporalnych, *infinitiwu*, formę *imperatiwu*, *conditionalu*, formy *imiesłowów*, formę bierną są ukazane w tabelach ilustrujących czasowniki jedno-, dwu-, trzy-, cztero- i pięciotematowe. Słoweńskie formy werbalne zostały przedstawione według tradycyjnego modelu. Opis nie jest oparty na przyjętej dla pozostałych języków analizie budowy morfologicznej form, choć ich uszeregowanie jest podobne. Wykazom końcówek / przykładom form osobowych towarzyszą uwagi o pewnych alternacjach. Uwzględnione są formy syntetyczne i analityczne. To, co zwraca uwagę, to ukazanie form biernych z uwzględnieniem perspektywy temporalnej (ta tematyka jako zgramatyzalizowane jądro *diatezy* jest poruszana w pozostałych rozdziałach książki w ramach składni, jednak bez wykazania składów inwentarzy form). Oprócz *infinitiwu* omówione zostało *supinum* i typ kontekstu, w którym występuje.

3.2. Części poświęcone kategoriom imiennym zawierają analizę rzeczowników i zaimków rzeczownych. Opis form rzeczownika bułgarskiego i macedońskiego podporządkowany jest kategoriom przysługującym rzeczownikowi w tych językach, a więc kategorii rodzaju, liczby, apelu i określoności. W przejrzysty sposób omówione zostały podkategorie w odniesieniu do każdej z wymienionych kategorii i ich wykładniki formalne, np. system kategorii liczby, a więc pojedynczość vs mnogość, a w ramach mnogości podkategorie *pluralis* i tzw. *brojnej* formy, uzależnionej od kontekstu liczebnika. Oba opisy zawierają szczegóły dystrybucyjne, np. końcówek pluralu, także z uwzględnieniem miejsca akcentu (jeśli dana końcówka to narzuca) oraz pewnymi istotniejszymi zjawiskami alternacyjnymi. Ukazane są zgramatyzalizowane wykładniki kategorii apelu oraz określoności (formy z rodzajnikiem). Do opisu tej ostatniej kategorii wkraść się drobny błąd w opisie bułgarskim: krótka forma rodzajnika (*-a / -я*) zgodnie z ortografią języka literackiego ma wartość [-ʔ / -‘ʔ], a nie, jak podano, [-a / -‘a].

Wiadomości odnoszące się do słowotwórstwa są sprowadzone do minimum i ograniczają się do zasygnalizowania związku między ciągiem formant + końcówka a rodzajem gramatycznym. Część poświęcona rzeczownikowi serbskiemu rozpoczyna również zarys problematyki słowotwórczej, po którym następuje przegląd kategorii gramatycznych — rodzaju, liczby i przypadku. Tej ostatniej kategorii P. Piper poświęca szczególną uwagę i bardzo szczegółowy opis. Wyodróżnionych zostaje 10 typów rzeczowników ze względu na realizację kategorii gramatycznych. Następnie w obrębie trzech deklinacji wyodrębnione są podtypy charakteryzujące się odmiennymi zjawiskami morfonologicznymi (alternacjami,

głównie tematycznymi) — I deklinacja zawiera ich 26, II i III — po 7. Omówieniu każdej z deklinacji towarzyszą przykłady typów deklinacyjnych w formie tabel. Ten obraz uzupełniają uwagi dotyczące cech akcentowych (iloczynowych i tonicznych), które mają walor zjawisk zgramatyzowanych (ale mają one charakter drugoplanowy — wyodrębnione są *petitem*). Zupełnie inną podstawę opisu odnajdujemy w części poświęconej rzeczownikowi słoweńskiemu. Jest ona nie tylko bardzo lakoniczna, ale też oparta jest na innej metodologii. Opis ten można scharakteryzować jako tradycyjny i mający charakter elementarnego wprowadzenia do tej problematyki. Brak jest przede wszystkim omówienia kategorii gramatycznych i ich specyfiki, jak to ma miejsce w pozostałych częściach. Efektem takiego opisu jest to, że nie została wyeksponowana tak wyjątkowa cecha systemu języka słoweńskiego, jak *dualis*. Istnienie tej kategorii nie było także omówione w opisie kategorii werbalnych, ale przynajmniej w wykazie typów koniugacyjnych formy dualu zostały uwzględnione. W części poświęconej rzeczownikowi nie zostały zamieszczone żadne paradygmaty, lecz ograniczono się do bardzo skrótowego omówienia typowych dla odmian rzeczowników rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego końcówek przypadków. Wśród tych lakonicznych stwierdzeń można odnaleźć kilka przykładów niektórych końcówek dualu.

W opisie przymiotników autorki części bułgarskiej i macedońskiej sformułowały strukturę podstawową wyróżniając komponenty: PODSTAWA SŁOWOTWÓRCZA + KOŃCÓWKA (+WYKŁADNIK OKREŚLONOŚCI), a budowę podstawy słowotwórczej jako: (PREFIKS / SZEREG PREFIKSÓW +) RDZEŃ (+SUFIKS / SZEREG SUFIKSÓW).

Problemy słowotwórcze zaznaczono w krótkim opisie, skupiając się na gramatycznych kategoriach rodzaju, liczby i określoności. W części bułgarskiej odnotowane też zostały przymiotniki nieodmienne, mające wyłącznie syntaktyczne cechy przymiotników; w części macedońskiej — formy sg. masc. na *-u* w ramach apelatywnych fraz nominalnych typu *мил-и сине* (tego szczegółu opis bułgarski nie zawiera). W obydwu wypadkach brak opisu kategorii stopnia, która uwzględniona została w częściach poświęconych składni (por. niżej). Przymiotnikowi serbskiemu P. Piper poświęcił dużo więcej miejsca, co wiąże się oczywiście ze stopniem skomplikowania problematyki w tym języku. Omówione zostały typy paradygmatu adjektywnego i mieszanego, przy czym w tabelach ukazane zostały zarówno końcówki, jak i przykłady odmian. Autor odniósł się także do problemu funkcji długich i krótkich form przymiotników jakościowych, omawiając je jako wykładniki określoności / nieokreśloności (w przykładach zdaniowych). Osobny fragment tej części tekstu poświęcony został kategorii stopnia omówionej z perspektywy morfologicznej. Kategorie gramatyczne przymiotników słoweńskich zostały wymienione w krótkim akapicie, po którym następują ukazane w tabelach trzy typy paradygmatów (według rodzaju gramatycznego), krótkie omówienie dystrybucji odmiany długiej i krótkiej z uwagą o użyciu tych form oraz część opi-

sowa poświęcona stopniowaniu przymiotników. Przymiotnikowi przypisuje się też kategorię osoby, wskazując zaimki tzw. dzierżawcze, jednak ich omówienie jako podklasy zawarte jest także w urywku tekstu poświęconego całej klasie zaimków (por. niżej).

Zakres i sposób opracowań innych części mowy też nie jest taki sam we wszystkich rozdziałach. Zaimki — w części bułgarskiej i macedońskiej ujęte są w dwóch zbiorach — zaimki rzeczowne w części dotyczącej imion i przymiotne — jako podrozdział poświęcony przymiotnikowi. Uwzględnione zostały także zaimki nieodmienne. W części serbskiej objęto opisem tylko zaimki rzeczowne. Wszystkie podklasy zaimków słoweńskich omówione zostały łącznie w wyodrębnionej części morfologii — zgodnie z tradycyjną klasyfikacją.

Liczebniki opracowane są analogicznie w części bułgarskiej i macedońskiej. Zbiór podzielony został na klasy zgodnie z cechami kategorialnymi, a więc część w partii tekstu dotyczącej imion, część — w podrozdziale po przymiotnikach. W części serbskiej omówione są łącznie, jako zbiór złożony z podkategorii; liczebniki słoweńskie omówione są według podobnych zasad, tylko bardziej skrótowo.

Krótkie partie tekstu odnoszą się do przysłówków posiadających paradygmat (a więc stopniowalnych), zgodnie z zasadą prezentacji leksemów charakteryzujących się odmianą. W morfologii słoweńskiej uwzględnione zostały (bardzo skrótowo) wszystkie, także nieodmienne części mowy, a więc spójniki, przyimki, partykuły i wykrzykniki.

Biorąc pod uwagę stopień skomplikowania cech gramatycznych, najistotniejsze wydają się rozstrzygnięcia i stopień konsekwencji w opisach morfologii czasownika, rzeczownika i przymiotnika. Różnice dotyczące pozostałych części mowy ze względu na znaczne podobieństwo ich cech gramatycznych i niewielką liczebność niektórych zbiorów nie utrudniają w zasadniczym stopniu lektury i porównań. To, co zastanawia, to wyodrębnienie w opisie części mowy języka słoweńskiego orzecznika — jako elementu „dopełniającego” (określenie autorki) czasownik *biti*, por. np.: *Mraz je; Tema bo; S teboj mi e zanimivo*. Takie twory, jako podtyp predyktorów — predyktory analityczne — zasygnalizowane są w przypadku pozostałych języków w częściach poświęconych składni i niejasne są przyczyny wyodrębnienia ich w opisie części mowy.

Warte podkreślenia jest to, że do opisu morfologii bułgarskiej dołączone są bardzo przejrzyste tabele zawierające: a) przykładowe formy czasowników, z uwzględnieniem koniugacji oraz podklas zróżnicowanych morfonologicznie (pod względem alternacji wokalicznych i konsonantycznych oraz akcentuacyjnych); b) przykładowe formy fleksyjne podklas rzeczowników (zgodnie z wyróżnionymi w opisie kategoriami gramatycznymi); c) przykładowe formy fleksyjne przymiotników; d) formy liczebników głównych.

Powyższy dość szczegółowy opis zawartości części poświęconych morfologii ma na celu pokazanie różnic w zakresach opisów i rozstrzygnięć teoretycznych (klasyfikacyjnych). Z analizy tej wynika, że tylko w pewnym stopniu partie poświęcone morfologii są porównywalne. Częściowo wynika to z cech systemów językowych i jest oczywiste, że np. na zagadnienia fleksji imiennej w części odnoszącej się do języka serbskiego zwrócono szczególną uwagę. Być może korzystne by było większe wyeksponowanie tak istotnego zjawiska, jak iloczasy i akcent toniczny tego języka i podkreślenie stopnia ich zmorfologizowania w ramach przykładowych paradygmatów. Od ogólnego schematu w zasadniczy sposób odbiega opis morfologii języka słoweńskiego, charakteryzujący się bardzo tradycyjnym modelem, a także zbyt dużą lakonicznością i brakiem wyeksponowania tych cech języka, które są dla niego szczególnie charakterystyczne.

4. Opis części składniowych, najogólniej mówiąc, podporządkowany został modelowi, który ujmuje strukturę semantyczną zdania w kategoriach predykato-argumentowych, wyróżniając kategorie należące do dictum oraz kategorie aktualizujące (autorzy: V. Maldžieva — język bułgarski, Z. Topolińska — języka macedoński, P. Piper — język serbski i słoweński; te dwie ostatnie części powielają ten sam wzorzec opisu i z tego powodu uwagi do nich będą formułowane łącznie). Drugą istotną częścią opisu jest płaszczyzna formalna, gdzie treści zawarte z strukturze semantycznej zdania są realizowane zgodnie z cechami systemu językowego. Zarys modelu w sposób bardzo jasny i eksplicytny, z omówieniem istoty poszczególnych komponentów struktury semantycznej, został przedstawiony we wstępach do części bułgarskiej (tu najszerzej) i macedońskiej. Podkreślić też należy, że w tym opisie zawarte są również ustalenia dotyczące stosowanej terminologii. W części składniowej obie autorki bazują na tej samej podstawie teoretycznej, rozpoczynając tekst od opisu składni frazy nominalnej. W bardzo krótkim wstępie do składni słoweńskiej i serbskiej naszkicowany został podobny model, jednakże nie została w nim szczegółowiej przedstawiona istota poszczególnych kategorii semantycznych. Pewne uściślenia znajdują się w dalszych partiach tekstu, odnoszących się do poszczególnych kategorii i podkategorii. Części poświęcone składni nie powielają dokładnie tego samego schematu, ale pokrywają opisem podobne obszary, w tym składnię frazy nominalnej i werbalnej, podstawowe transformacje (w tym diatezę, sposoby łączenia predykcji w rozbudowane struktury oraz nominalizacje). Trudno tu odnosić się do wszystkich różnic odnajdywanych przy porównywaniu zawartości poszczególnych części i nie byłoby to celowe. W tej części recenzji uwaga skupiona będzie na tych cechach tekstów, które powodują pewne braki w spójności opisów oraz na tych rozstrzygnięciach teoretycznych, które nasuwają pewne wątpliwości.

4.1. Fraza nominalna. W partiach tekstów poświęconych składni frazy nominalnej (NP) uwzględniona jest podobna problematyka, choć ich konstrukcja nie

powiela tego samego schematu. Znajdujemy w nich opis budowy jądrowej NP, możliwości poszerzenia jej struktury poprzez człony podrzędne (w tym człony w apozycji), udział kategorii liczby, a także rodzaju jako czynnika organizującego NP. Nie we wszystkich częściach i w różnych proporcjach znajdujemy także wiadomości dotyczące kategorii semantycznych, jak określoność, kwantyfikacja ilościowa, intensywność, wyrażanie pozycji uczestnika aktu informacyjnego (w tym wokatywność) oraz modalność, temporalność i lokatywność w ramach NP.

Istotną semantyczną kategorią, która różni języki południowoślowiańskie, jest kategoria określoności (referencjalności) i wszyscy autorzy poświęcają jej osobne fragmenty tekstów. Postrzeganie struktury tej kategorii nie jest jednak jednolite, co wiąże się także z przyjętą terminologią. Tak więc Z. Topolińska oraz P. Piper klasyfikację opierają na dychotomii i wyróżniają użycia referencjalne i niereferencjalne, a w ramach referencjalnych — identyfikujące oraz nieidentyfikujące. V. Maldzieva wyróżnia jednostkowość (określoność — *идентифицираност*), nieokreśloność (*неидентифицираност*) oraz czysto pojęciową (tzw. predykatywną) funkcję fraz nominalnych. Warto zwrócić uwagę na te różnice teoretyczne i terminologiczne, choć w tym wypadku nie komplikują one w sposób zasadniczy opisu. Przejawianie się kategorii określoności / nieokreśloności (referencjalności) w języku bułgarskim i macedońskim przedstawione jest w sposób systematyczny i czytelny, prezentacja tej problematyki w odniesieniu do języka słoweńskiego i serbskiego nie ułatwia konfrontacji z językami rodzajnikowymi. Byłoby lepiej, gdyby opracowanie wzorowało się na jednym schemacie i tym samym porządku wykładu. Wydaje się też, że szersze omówienie funkcjonowania długich / krótkich form przymiotnika powinno się znaleźć właśnie w tej partii tekstu (a nie w morfologii — por. s. 451).

Szczegółowym, ale wartym zaznaczenia, jest opis w części bułgarskiej sposobów wyrażania kategorii modalnych (zgodnie z wyróżnionymi wcześniej podklasami, jak hipotetyczność, irrealność, optatywność czy warunkowość) w ramach NP. Autorka podkreśla wprawdzie, że o jednoznacznym odczytaniu treści modalnych decyduje to, czy wykładniki tych treści odnoszą się do aktualnego nadawcy, ale cytowane przykłady fraz, bez kontekstu zdaniowego, nie umożliwiają weryfikacji tego, czy takie odczytanie fraz nominalnych jest możliwe, ponieważ z reguły w takich wypadkach, jak np. *вероятен кандидат, изненадваща среща, желан резултат* komponenty *możliwości / konieczności* nie sygnalizują stanu mentalnego nadawcy różnego od *wiedzy*.

Omówienia wymaga podejście teoretyczne do funkcji argumentowej fraz nominalnych z strukturze zdania. Wszyscy autorzy odnoszą się do problemu wyrażania pozycji argumentowych poprzez frazy nominalne. Wyróżnione zostały pozycje dla fraz argumentowych oraz odpowiednia dla każdej z nich numeracja. Status tych kategorii jest określany jako syntaktyczny i podkreśla się, że nie można

mówić o porządku (hierarchii) pozycji argumentowych w strukturze zdaniowej (por. np. s. 107), z czym należy się w zupełności zgodzić. Wyróżnia się więc trzy (jak w przypadku części macedońskiej) lub cztery (w pozostałych częściach) pozycje argumentowe, wskazując na cechy relacji syntaktycznej frazy w stosunku do określenia predykatywnego. Są to: pierwszy argument związany kongruencją, wyrażany nominatiwem w języku serbskim i słoweńskim, drugi — to niekongruentna, pozostająca w bezpośredniej zależności od określenia predykatywnego fraza — w serbskim i słoweńskim wyrażana accusatiwem, zależność trzeciego argumentu jest pośrednia, jest on wprowadzany za pomocą przyimka *на* w bułgarskim i macedońskim (z przykładu serbskiego i słoweńskiego wynika, że wykładnikiem jest dativus), czwarty argument wykazuje także zależność pośrednią, a określany jest według kryterium szyku wobec innych wyrażań argumentowych w zdaniu. Dodatkowo (choć nie jest to pozycja argumentowa w strukturze zdaniowej) w części macedońskiej opisane jest przejawianie się zależności jednej frazy od drugiej typu *книга(та) на Петре, испишување(то) на новиот материјал*, itp. Zrównano więc pozycje argumentów z pozycjami syntaktycznymi, ale klasyczna terminologia syntaktyczna (podmiot syntaktyczny, dopełnienie bliższe, dopełnienie dalsze) nie jest stosowana. Model ten niewątpliwie nawiązuje do teorii aktantów L. Tesnière'a (*Éléments de syntaxe structurale*, Paris 1969), która również zrównywała pozycję aktantów z pozycją syntaktyczną. Takie rozwiązanie nie ma siły objaśniającej w sensie identyfikacji argumentów, co przejawia się jako istotny brak w części poświęconej diatezie (por. niżej). W wypadku języków dysponujących kategorią przypadku gramatycznego znajdujemy w opisach cechy dystrybucyjne argumentów, w szczególności dla pierwszego i drugiego argumentu. Zdziwienie budzi natomiast związanie zbioru funkcji syntaktycznych NP z kategorią przypadku w części dotyczącej języka macedońskiego. I tak, funkcję pierwszego argumentu określa się jako nominativus, drugiego — jako accusativus, trzeciego — jako dativus, zaś wykładnik zależności między dwiema frazami — jako genitivus. Nie jest to rozwiązanie jasne, bowiem trudno przypisywać językowi macedońskiemu kategorię przypadku gramatycznego; można by ewentualnie widzieć w tej terminologii powiązanie z relikdami form przypadku w klasie zaimków osobowych, ale w ich opisie (w części morfologicznej) formy zostały określone jako niezależne (np. *ние*), zależne₁ (np. *нас*) oraz zależne₂ (np. *нам*). Scharakteryzowany wyżej model opisu został znacząco poszerzony w opisie języka serbskiego i słoweńskiego. W wyodrębnionej części poświęconej funkcjom semantycznym i pragmatycznym fraz nominalnych P. Piper wyróżnia szereg kategorii, takich jak np. *agens*, *paciens*, przynależność, kwalifikatywność, *środek*, *towarzystwo*, lokalizacja przestrzenna i temporalna, *cel*, *koncesywność*, *wokatywność*. Jak widać, jest to zbiór heterogeniczny, a jego prezentacja nie jest podporządkowana eksplcytnie sformułowanym kryteriom. Z jednej strony część tych kategorii odnosi się

ewidentnie do fraz argumentowych, z drugiej — stanowią one efekt przekształceń struktur polipredykatywnych, co powinno być ujęte w opisie nominalizacji zdań ekstensjonalnych (jak np. cel czy koncesywność). Nie ma też odsyłacza do partii tekstu, który dotyczy nominalizacji. Niespójnym z częścią bułgarską i macedońską rozwiązaniem wydaje się przyjęcie w opisie takich kategorii, jak *agens*, *paciens* — do tego zbioru terminów, które nie zostały w tekście zdefiniowane, należy dołączyć kolejny — subiekt, który pojawia się w niektórych sformułowaniach. Efektem tych rozwiązań staje się heterogeniczność opisu, ponieważ terminy te, niezdefiniowane w tekście, należy wiązać z tradycją składniową, a więc zupełnie innym modelem opisu składni; trzeba też podkreślić, że w klasycznych opisach nasuwają one wiele wątpliwości interpretacyjnych. Podsumowując: rozbudowanie opisu zjawisk składniowych w części serbskiej i słoweńskiej zaburza w sposób zasadniczy spójność opisu części składniowych książki.

4.2. Fraza werbalna (składnia zdania). Każda z części poświęconych frazie werbalnej zawiera krótki wstęp dotyczący ustaleń teoretycznych i konstytutywnych cech struktury semantycznej zdania. Autorzy odnoszą się do kategorii predykatów, rodzajów predyktorów, typów wyrażen predykatywnych, realizujących predykaty (w tym predyktorów analitycznych) oraz struktury wyrażenia predykatywnego. Rozwinięta została problematyka dotycząca cech frazy realizującej pierwszy argument. Zagadnienia te zostały bardzo systematycznie opisane w części bułgarskiej. Podobnie jak w innych częściach gramatyk, tak i w tym wypadku struktury części poświęconych poszczególnym językom nie są zupełnie tożsame pod względem zakresu opisywanych zjawisk, stopnia szczegółowości opisu, a także pod względem porządku, w jakim poszczególne problemy są przedstawiane. Pewne zagadnienia są obecne we wszystkich częściach, choć niektóre z nich zaledwie sygnalizowane. Należą do nich kategoria aspektu, intensywności, charakterystyka modalna i temporalna. Najbardziej konsekwentnie, opierając się na przyjętym modelu struktury semantycznej zdania obejmującym podstawowe kategorie semantyczne i ich realizacje w strukturze formalnej, odniosła się do tego V. Maldżieva w części bułgarskiej. W skrótowny, ale przejrzysty sposób przedstawione zostały zwłaszcza kategorie modalności i temporalności, z uwzględnieniem rezultatywności. W przypadku skomplikowanych struktur formalnych (dotyczy to realizacji kategorii warunkowości z wyróżnieniem realności, potencjalności i irrealności oraz struktur rezultatywnych z uwzględnieniem odniesień temporalnych) istotnym uzupełnieniem są tabele. Dodatkowo omówione zostało ważne zagadnienie uwarunkowań tekstowych, jakie charakteryzują użycie rozbudowanego systemu bułgarskich form modalnych i temporalnych. Warto podkreślić i to, że ukazanie inwentarzy form temporalnych i modalnych w części morfologicznej w sposób zasadniczy ułatwia orientację w możliwościach, jakie daje system językowy przy realizacji określonych treści. To, czego zabrakło, jeśli chodzi o dystrybucję form

temporalno-modalnych, to omówienie cezury czasowej dotyczącej dalekiej dla nadawcy tekstu przeszłości, która ogranicza użycie form indykatywnych oraz zmienia funkcję form renarratywnych. Te ostatnie tracą w takich kontekstach funkcję renarratywną. Temporalne i modalne formy języka macedońskiego nie są ukazane w sposób tak przejrzysty i ich opis jest bardzo skrótowy. Dość szczegółowo omówiona została kategoria rezultatywności. Porównanie systemu języka bułgarskiego i macedońskiego jest utrudnione, a jest to problem bardzo interesujący, zwłaszcza wobec różnego zakresu gramatyzacji pewnych kategorii, na przykład kategorii renarratywności, która w języku bułgarskim przejawia się w postaci rozbudowanego inwentarza form modalno-temporalnych. Problemem istotnym jest to, czy i w jakim stopniu w ogóle można mówić o gramatyzacji tej kategorii w języku macedońskim i czytelności form¹.

W częściach autorstwa P. Pipera (język słoweński i serbski) odnajdujemy partie rozbudowujące podstawowy inwentarz zagadnień, uwzględnionych w omówionej wyżej części bułgarskiej, jednak brak w tekście uzasadnienia dla takiego poszerzenia treści i wskazania, jak są one usytuowane w przyjętym dla całej pozycji hierarchicznym modelu propozycji o strukturze:

MODALNOŚĆ {[TEMPORALNOŚĆ/LOKATYWNOŚĆ] STRUKTURA PREDYKATOWO–ARGUMENTOWA]}

We fragmencie opracowania dotyczącym semantycznych i pragmatycznych treści wyrażenia predykatywnego autor zarysowuje (kolejno) problematykę związaną z kategorią osobowości, temporalności, aspektualności, modalności, negacji, afirmacji, imperatywności, optatywności, interrogatywności, diatezy, posesywności i komparatywności, której poświęca szczególnie dużo miejsca. Opis temporalności zajmuje niecałą stronę. Brak analizy funkcji form przedstawionych dość szczegółowo w morfologii, co oczywiście uniemożliwia porównanie z cechami systemu języka bułgarskiego i macedońskiego.

Opis diatezy jest konsekwencją przyjętych wcześniej ustaleń dotyczących przejawiania się argumentów w strukturze zdaniowej (por. wyżej). Jej zgramatyzowane jądro zostało opisane poprzez wskazanie operacji zmiany miejsc argumentowych — fraza NP₂ konstrukcji wyjściowej w wyniku transformacji zajmuje miejsce pierwszego argumentu NP₁ (czyli frazy podmiotowej). W części bułgarskiej proces został zilustrowany przykładem: *Ученикът₁ чете книга₂. → Книгата₁ е четена от ученика₂.* (s. 132). Można zauważyć, że oznaczenie frazy *от ученика₂* jest niezgodne z definicją drugiego argumentu, który określony

¹ B. Koneski omawia funkcje narratywne form w kilku płaszczyznach temporalnych, ale ich czytelność chyba zawsze jest uzależniona od kontekstu, por. Б. Конески, *Граматика на македонскиот литературен јазик*, дел II, Скопје 1954.

został jako fraza niekongruentna, bezpośrednio zależna od określenia predykatywnego. Inną konsekwencją przyjętego modelu jest też to, że nie pozwala on na jakąś formę indeksowania (identyfikowania) fraz argumentowych, co nie jest łatwo zauważalne w przykładach z wypełnionymi frazami nominalnymi, natomiast uwidocznia się w zapisie symbolicznym:

$$NP_1 + V + NP_2 \rightarrow NP_1 + Cop^{Part} + NP_2$$

w odróżnieniu od zapisu np.

$$NP'_1 + V + NP''_2 \rightarrow NP''_1 + Cop^{Part} + NP'_2$$

Oczywiście identyfikacja pozycji argumentowej może mieć różny charakter i zależy od przyjętego modelu opisu (a więc może być także odniesiona do poziomu semantycznego), ale jej konieczność ujawnia się zwłaszcza w opisie konfrontatywnym, kiedy zestawiane są synonimiczne predykaty należące do różnych języków, a lokujące argumenty w odmiennych pozycjach syntaktycznych. Uwagą o charakterze marginalnym jest chyba zbyt restryktywne i nie do końca jasne stwierdzenie zawarte w tekście bułgarskim, że omawiana zmiana diatezy jest dopuszczalna dla predykatów, które implikują co najmniej dwa argumenty, z których jeden ma nacechowanie 'człowiek' (s. 131). W przykładach konstrukcji pasywnych odnajdujemy zarówno frazy z cechą [+Anim], jak też frazy o wartości predykatywnej (np. *wiatr, powódź, fale*).

Końcowe partie tekstów dotyczących budowy zdania poświęcone są zdaniom zawierającym ponad jedną strukturę predykatywną i mechanizmom ich łączenia w rozbudowane w ten sposób struktury zdaniowe. Rodzajom więzi na poziomie semantycznym oraz na poziomie formalnej struktury zdaniowej najwięcej uwag wprowadzających w tę problematykę poświęca P. Piper w części serbskiej i słoweńskiej. Krótkie uwagi o procesach nominalizacji kończą teksty (nie ma ich w tekście macedońskim).

5. Przedstawione wyżej dość szczegółowe uwagi skłaniają do stwierdzenia, że recenzowana pozycja nie jest w pełni spójna, zarówno jeśli chodzi o realizację przyjętego modelu opisu, jak też pod względem zakresu opisywanych zjawisk. Należy powtórzyć: nie ulega wątpliwości, że autorzy stanęli przed niezwykle trudnym zadaniem, ponieważ konfrontacja nawet jednej kategorii semantycznej dla minimalnej ilości (np. dwóch) systemów językowych stanowi dużą trudność i jest efektywna tylko wówczas, kiedy zastosowany model jest stosowany z konsekwencją (a zwłaszcza wtedy, kiedy język pośrednik ma charakter semantyczny). Wybrane przez autorów założenia metodologiczne oparcia opisu na płaszczyźnie semantycznej jako wyjściowej należy uznać za słuszne, ale zabrakło (przynajmniej

w pewnych zakresach) precyzyjnych ustaleń dotyczących analogicznych rozwiązań klasyfikacyjnych i terminologicznych. Zauważa się także pewne niekonsekwencje wprowadzające do opisu heterogeniczność na poziomie teoretycznym. Prowadzenie analizy problemów według tego samego porządku, posłużenie się paralelnymi (oczywiście tam, gdzie jest to możliwe) tabelami i schematami, ułatwiłoby czytelnikowi samodzielne wyciąganie wniosków, ponieważ takich wniosków pozycja nie zawiera. Nie zawsze też cechy, które w sposób zasadniczy różnią opisywane systemy, zostały wyeksponowane. Trudności, jakie stanęły przed autorami wiążą się także z małą objętością tekstów — z konieczności pewne zagadnienia zostały zaledwie zasygnalizowane.

Podkreślić jednak należy, że takich pozycji, które prezentowałyby równoległy opis systemów gramatycznych kilku języków słowiańskich, wykorzystujących osiągnięcia językoznawstwa ostatnich dziesięcioleci brakuje i każda taka próba jest cennym doświadczeniem.

Małgorzata Korytkowska

Enrique Javier Vercher García, **El mundo de los eslavos. Introducción a la eslavística**, Granada: Editorial Universidad de Granada, 2009, 318 s.

Autorem książki jest profesor uniwersytetu w Grenadzie, a jego książka jest pierwszym wstępem do slawistyki, jaki się ukazał w Hiszpanii. Podręcznik nie tylko zawiera informacje odnoszące się do poszczególnych języków słowiańskich, ale także przedstawia najważniejsze fakty z historii wszystkich narodów słowiańskich. A oto garść uwag, jakie mi się nasunęły przy lekturze tej interesującej książki.

Autor podpisuje się pod powszechnym poglądem, że język staro-cerkiewno-słowiański był językiem starobułgarskim (s. 83). Moim zdaniem język staro-cerkiewno-słowiański był kompromisem między narzeczem macedońsko-bułgarskim a dialektem morawsko-panońskim¹.

Jeśli chodzi o grupę **tort*, to w połabskim i kaszubskim nie zaszła metateza (s. 223), ale się zachował stan pierwotny. Na s. 248 formy typu *gora* autor przypisuje górnołużyckiemu, a formy typu *hora* dolnołużyckiemu; w rzeczywistości jest na odwrót. Na s. 63–64 autor omawia rozwój końcówek staro-cerkiewno-słowiań-

¹ W. Mańczak, *Przedhistoryczne migracje Słowian i pochodzenie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Kraków 2004; idem, *Pochodzenie języka staro-cerkiewno-słowiańskiego a Kodeks zografski*, Warszawa 2006.